
Onderwijs aan en met allochtone leerlingen

Onder een 'Kroniek' in een tijdschrift verstaat men volgens Van Dale een rubriek waarin gebeurtenissen, verschenen boeken enz. betreffende een zeker gebied of vak behandeld worden. Het 'gebied' van deze rubriek kan het best omschreven worden als 'onderwijs aan en met allochtone leerlingen'. Onderdelen van het onderwijs aan genoemde leerlingengroep zijn de vakken Nederlands als tweede taal en onderwijs in eigen taal en cultuur. Aspecten ervan zijn de eerste opvang van zowel onder- als neveninstromers en de bestrijding van achterstand en achterstelling. Bij onderwijs met allochtone leerlingen kan men onder andere denken aan onderwijs in inter-etnisch en intercultureel perspectief, aan de problematiek van meertalig onderwijs en aan die van al of niet etnisch-heterogeen samengestelde schoolpopulaties.

Begonnen wordt met een korte situering in de tijd van het onderwijs aan en met allochtone leerlingen. De meest recente 'gebeurtenissen' met betrekking tot het genoemde onderwijs komen aan de orde bij een bespreking van het falende beleid. Vervolgens komt het onderzoek aanbod, zij het voornamelijk door verwijzingen naar de beschikbare bibliografieën. Ten slotte zullen enige van de meest recente studies en onderzoeksverslagen vermeld worden vooral ter adstruering van het falende beleid.

Een ruim twintig jaar spelend onderwijsfacet

Het begin van wat nu het onderwijs aan en met allochtone leerlingen genoemd kan worden ligt tussen 1965-1967. In die jaren kwam de gezinshereniging bij de mediterrane werknemers opgang. Deze, toen wel 'gastarbeiders' genoemde, migranten werden vanaf 1955 naar Nederland gehaald om op tijdelijke basis de

groeïende naoorlogse economie te voorzien van arbeidskrachten voor het zware, vuile en minst betaalde werk. De komst van hun gezinsleden betekende voor Nederlandse scholen een aanmelding van leerlingen die geen Nederlands spraken.

In het begin van de jaren zeventig gingen scholen zelf mogelijkheden zoeken om de problemen van en met deze 'niet-Nederlandstalige', oftewel 'anderstalige' leerlingen op te lossen. Pas vanaf het schooljaar 1974-1975 begon het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen maatregelen te nemen om de scholen daarbij te helpen. Er kwamen faciliteiten voor extra lessen Nederlands. Onderwijs in eigen taal en cultuur (toen 'bicultureel onderwijs' genoemd) kon een onderdeel worden van het onderwijsprogramma voor de andersstalige leerlingen. Maar tot 1980 droeg het onderwijsbeleid in deze een ad hoc karakter, waarbij de meeste aandacht uitging naar de kinderen van de buitenlandse werknemers. Vanaf 1980 en vooral sinds het verschijnen van de nota 'Culturele Minderheden in het onderwijs' (1981) en het 'Onderwijsvoor-rangsplan' (1982) wordt gepoogd tot een samenhangend beleid te komen gericht op het voorkómen en bestrijden van onderwijsachterstanden bij allochtone en autochtone kansarme groepen (Van den Berg-Eldering, 1986, 175).

Het beleid faalt

In het najaar van 1987 vraagt het kabinet aan de Wetenschappelijke Raad voor het Rege-ringsbeleid om een advies voor het toekomstige minderhedenbeleid. De reden van dit verzoek is dat het slecht gaat met de minderheden, met name op het terrein van het onderwijs. De Sociaal Economische Raad geeft in het advies 'Werkgelegenheidsprogramma minderheden' als haar mening dat, gemeten naar de reële doorstroming, de bedragen gemoeid met het onderwijsvoor-rangsbeleid nog te weinig effect sorteren (SER, 1988). Deze mening wordt onderschreven door de coördinator van de evaluatie van het onderwijsvoor-

rangsbeleid: "Wie had verwacht dat, zo al niet tengevolge van de beleidsmaatregelen, dan toch tengevolge van natuurlijke ontwikkelingen, een althans geleidelijke verbetering van de onderwijssituatie van allochtone leerlingen zou optreden, komt dus bedrogen uit. Noch de langere verblijfsduur, noch de toename van de proportie 'onderinstromers', die van onderop door het Nederlandse onderwijs stromen, noch de toenemende gewenning van scholen aan de aanwezigheid van allochtone leerlingen blijken tot nu toe merkbaar soelaas te bieden" (Kloprogge, 1988, 31). De Adviesraad voor het basisonderwijs, speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs opent haar 'Advies over het onderwijs aan leerlingen uit etnische minderheden' met: "De afgelopen jaren zijn er tal van maatregelen getroffen om de problemen bij het onderwijs aan leerlingen uit etnische minderheden het hoofd te bieden. Zowel bij de overheid als bij het onderwijsveld bestaat echter de indruk, dat de Nederlandse gemeenschap tekort schiet in de benadering van deze problematiek. Ook de afstemming van reeds genomen maatregelen staat onder kritiek" (ARBO, 1988, 1). Kritiek echter treft ook het ARBO-advies. De Nederlands Katholieke Schoolraad is teleurgesteld in de onderwijskundige onderbouwing van de kern van het advies. Onderwijskundige voordelen van tweetalige modellen worden doorgestreept, omdat niet aan de randvoorwaarden voldaan kan worden. Een empirische onderbouwing dat een indompelingsmethode voor allochtone leerlingen meer kansen biedt, ontbreekt (NKS, 1988). De Algemene Bond voor Onderwijzend Personeel noemt het ARBO-advies nogal eenzijdig. "Teruggebracht tot z'n kern geeft het vooral de benadering dat allochtone kinderen maar zo snel mogelijk kleine Nederlandertjes moeten worden. De onderwijsachterstand wordt via de tussenstap van taalontwikkeling tot achterstand in het Nederlands teruggebracht" (ABOP, 1988). Het Landelijk Platform Onderwijs Eigen Taal en Cultuur meent dat de ARBO-adviezen op het terrein van het onderwijs in eigen taal en cultuur berusten op onvoldoende inzicht in de functie van dit onderwijs voor de kinderen uit etnische groepen. "De analyse is onzorgvuldig en op een aantal punten ondeugdelijk, de aanbevelingen zijn nauwelijks opbouwend te noemen" (LPOETC, 1988). In feite immers, pleit de

ARBO voor een voortzetting van de falende aanpak door eentaligheid als norm te blijven voorstellen (Hajer, 1988).

De geluiden dat het beleid ten aanzien van allochtone leerlingen tot nu toe gefaald heeft, hoort men ook bij lokale overheden en bij het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. Achttien grote en middelgrote gemeenten constateren in hun Memorandum inzake het minderhedenbeleid in de jaren '90: "Het gevoerde beleid is er tot nu toe niet in geslaagd te voorkomen dat de achterstand van minderheden, met name op de terreinen onderwijs en arbeid, onrustbarend toeneemt" (Memorandum, 1988, 3). In de notitie 'Culturele minderheden in het beroepsonderwijs' wordt gesteld: "De extra ondersteuning van allochtonen in het basisonderwijs en in de eerste fase voortgezet onderwijs bleek echter geen garantie te geven dat allochtonen verder hun weg dan wel vinden" (O&W, 1988a, 1). In de Memorie van toelichting op de begroting van Onderwijs en Wetenschappen voor 1989 leest men: "Bijzondere zorg geldt de ontplooiing van etnische groepen door en in het onderwijs. In het algemene regeringsbeleid is op dit terrein sprake van een nadere bezinning op wat hier aan inspanningen nodig is en waar nog onvoldoende bereikt is. Voor de jaren 90 is ook op het onderwijsterrein die bezinning noodzakelijk" (O&W, 1988b, 3). Toegezegd wordt dat de Tweede Kamer een notitie zal ontvangen over de positie van allochtonen binnen het onderwijsvoorrangsbeleid. "Hierin zullen in onderlinge samenhang de resultaten worden gepresenteerd van een herbezinning op de huidige maatregelen, om de doeltreffendheid te verhogen van het beleid" (O&W, 1988b, 36). Bovendien is de Minister voornemens een discussienota uit te brengen over het toekomstig beleid voor het Onderwijs in eigen taal en cultuur (Kamervragen, 1988).

Overzichten van onderzoek

Een vraag die nu gesteld kan worden is: had dit falend onderwijsbeleid ten aanzien van allochtone kinderen en jongeren in het onderwijs niet voorkomen kunnen worden door het te baseren op onderzoek? Een antwoord op deze vraag moet beginnen met vast te stellen dat het zogenaamde 'minderhedenonderzoek' in het algemeen en met betrekking tot het

onderwijs in het bijzonder nauwelijks tien jaar oud is. Wanneer men enkele pogingen uit de tweede helft van de jaren zeventig om literatuur over en voor het onderwijs aan allochtone leerlingen bij elkaar te brengen (bijv. Egmond-Van Helten, 1975; Kloosterman, 1976 en 1977) nader bekijkt, vindt men daarin naast veel buitenlandse literatuur nauwelijks verslagen van Nederlands onderzoek met uitzondering van wat doctoraal scripties. De aanzet tot onderzoek werd gegeven door de Adviescommissie Onderzoek Culturele Minderheden (ACOM) in het 'Advies onderzoek minderheden'. In een paragraaf gewijd aan 'onderwijs' wordt gesteld: "Tot dusverre is in Nederland betrekkelijk weinig wetenschappelijk onderzoek verricht naar condities en effecten van onderwijs aan minderheden" (ACOM 1979, 45). De ACOM formuleerde toen zelf een twaalfstal onderzoeksvoorstellen op het terrein van het onderwijs (ACOM 1979, 80-81). In 'Een bibliografie van publikaties over onderzoek minderheden, uitgevoerd in opdracht van, of (mede-) gesubsidieerd door de Rijksoverheid: 1978-1984' met in totaal 114 titels hebben volgens het trefwoordenregister er 18 betrekking op het onderwijs (Penninx, 1984). Een 'Overzicht van lopend onderzoek naar de positie van etnische minderheden in de Nederlandse samenleving' vermeldt echter al 61 titels in de paragraaf 'Onderwijs en Taal' (ACOM 1984, 14-21). Een jaar later brengt de ACOM een geselecteerde bibliografie 'Onderzoek Minderheden 1980-1985' uit. In het hoofdstuk 'Onderwijs en Taal' zijn 65 titels opgenomen (ACOM 1985, 85-90). De inleiding tot dat hoofdstuk begint met de volgende bewering: "Waarschijnlijk is er geen ander thema waarnaar zoveel onderzoek is verricht als naar de positie van etnische minderheden in het onderwijs en het daarmee betrekkelijk nauw samenhangende verschijnsel van (tweede) taalverwerving door - met name jonge - allochtonen. In het algemeen kenmerkt het onderwijskundig onderzoek onder deze groepen zich door een betrekkelijk laag abstractieniveau: veel rapporten zijn weliswaar informatief, maar onduidelijk is in hoeverre de uitkomsten ervan zich lenen voor generalisatie. Daarnaast is in de meeste studies lange tijd een zwaarder accent gelegd op de organisatie van het onderwijs voor allochtone kinderen dan op de inhoud en de effectiviteit van dat onderwijs" (ACOM 1985, 83). Deze laatste bi-

bliografie bevat ook nog andere voor het onderwijs relevante thema's, zoals 'Tweede generatie' (27 titels) en 'Cultuur en Identiteit' (24 titels) (ACOM 1985, 51-53; 92-94). Met die over 'Onderwijs en Taal' dan ook al 116 titels. 'Een bibliografie van publikaties over onderzoek minderheden uitgevoerd in opdracht van of (mede-)gesubsidieerd door de Rijksoverheid vermeldt in de 'Bibliografie Onderwijs' slechts tien titels (Cottaar & Willems 1986, 166-170).

Vanaf 1985 is op het Sociaal-Wetenschappelijk Informatie- en Documentatiecentrum (SWIDOC) gewerkt aan de realisering van het project 'Informatie en Documentatie Minderheden'. Gestreefd wordt naar een informatie-systeem ten behoeve van onderzoek op het terrein van etnische minderheden door middel van het registreren van lopend onderzoek, het documenteren en annoteren van relevante rapportliteratuur en het publiceren van gegevens en samenvattingen van onderzoek en literatuur. Dit in samenwerking met de ACOM. Als eerste resultaat van dit project verscheen: 'Onderzoek Etnische Groepen'; een overzicht van in Nederland lopend en afgesloten onderzoek met betrekking tot etnische groepen (Koulen, 1987). Van de opgenomen 147 titels hebben er 25 betrekking op 'Opvoeding, Onderwijs' (Koulen 1987, 35-43). In het voorwoord leest men: "Evenals in vorige jaren zijn onderwijs en taal de thema's ten aanzien waarvan verreweg het meeste onderzoek wordt verricht. Naast aandacht voor de inhoud en vormgeving van het onderwijs, evaluatie van onderwijsprogramma's en schoolloopbanen van allochtone leerlingen, zijn nu ook enkele onderzoeken gewijd aan de relaties tussen leerlingen van verschillende etnische groepen en aan de effecten van gemengde schoolklassen op schoolprestaties van de leerlingen. Taalverwerving, taalgebruik en de relaties tussen kennis van de Nederlandse taal en schoolsucces blijven belangrijke onderzoeksthema's" (Koulen, 1987, 5).

Een tweede publikatie van genoemd project is 'Bibliografie Etnische Groepen'; een overzicht van in Nederland verschenen publikaties met betrekking tot etnische groepen in de periode 1985-1986. Het bevat 710 titels. Voor opvoeding en onderwijs zijn vijf hoofdstukken van belang, namelijk: 'Onderwijs en Scholing' (114 titels), 'Taal' (45 titels), 'Cultuur en Identiteit' (38 titels), 'Interetnische relaties' (38

titels) en 'Racisme en discriminatie' (52 titels). In totaal 287 titels (Koulen & Smits 1988). Het belang en de bruikbaarheid van beide laatste overzichten kan niet duidelijker gemaakt worden dan door hier de trefwoorden uit beide publikaties op te nemen, welke van belang zijn voor het onderwijs. De trefwoorden die betrekking hebben op landen, volkeren, talen en godsdiensten zijn niet opgenomen.

Trefwoorden uit Koulen 1987 en Koulen & Smits 1988:

- acculturatie, achterstand, achterstandsbeleid, achterstandssituatie;
- basiseducatie, basisonderwijs, beroepsonderwijs, beroepsbegeleiding, binnenschoolse, buitenlandse;
- cultureel, culturen, cultuurpatroon, cultuurverschillen;
- discriminatie;
- educatie, educatief, educatieve, etnicisme, etniciteit, etnisch, etniseringsprocessen, etnocentrisme;
- generatie, gezin, gezinssituatie;
- identiteit, intercultureel, interetnische;
- jongeren;
- kinderen, kinderopvang, kleuters;
- leerkrachten, leerlingen, leermoeilijkheden, leermotivatie, leerplan, leerplicht, leerprestaties, leesgedrag, leesvaardigheid, lesmateriaal;
- meisjes, moedertaal, moedertaalonderwijs;
- Nederlands;
- onderwijs, primair onderwijs, onderwijsachterstand, onderwijsbegeleiding, onderwijsbeleid, onderwijseffect, onderwijsgevenden, onderwijskansen, onderwijskundig, onderwijsmethode, onderwijsniveau, onderwijspositie, onderwijspraktijk, onderwijsprestatie, onderwijsprogramma, onderwijssituatie, onderwijsstimulering, onderwijsvernieuwing, onderwijsvoorrang, opleiding, opleidingsniveau, opleidingswensen, opvoeding, opvoedingssituatie;
- participatie, primair;
- racisme, racismebestrijding, rassendiscriminatie, relaties;
- scholing, schoolbegeleiding, schoolbeleving, schoolkeuze, schoolloopbaan, schoolmotivatie, schoolprestatie, schooluitval, schoolverlaters, schoolverzuim, schrijfvaardigheid, secundair, socialisatie, spreekvaardigheid;

- taal, taalbeheersing, taalgebruik, taalonderwijs, taalontwikkeling, taaltoets, taalvaardigheid, taalverwerving, tekstontwikkeling, test, testinstrumentarium, tweede, tweetaligheid;
- vooroordeel, voortgezet, vorming, vormingsbeleid, vormingswerk;
- woordenschat;
- zelfbeeld.

Het is de bedoeling dat in de eerste helft van 1989 een bibliografie door ACOM/SWIDOC uitgebracht wordt van het wetenschappelijk onderzoek betreffende etnische minderheden in de jaren 1984 tot en met 1988.

Indien men op zoek is naar literatuur uit het buitenland, kan men terecht in een bibliografie welke het resultaat is van een literatuuronderzoek naar de onderwijssituatie van etnische groepen in Engeland, West-Duitsland, Zweden, Australië, Canada en Amerika: 'Buitenlandse onderzoeksliteratuur over etnische groepen in het onderwijs' (Jager & Van 't Klooster, 1986). Hierin is een groot aantal buitenlandse onderzoeken samengevat rond de thema's: vormgeving van het onderwijs en de effecten ervan; schoolloopbanen; culturele en etnische factoren. Rond de zo juist genoemde drie thema's, aangevuld met het thema 'taalverwerving', zijn 150 publikaties van empirische onderzoek naar het onderwijs in Nederland, waarin etnische afkomst als variabele is opgenomen, geanalyseerd. Doel hiervan was het opstellen van trends of richtingen waarin onderzoek zich ontwikkelt of zich zou kunnen ontwikkelen. De resultaten van dit onderzoek worden gepresenteerd in 'Trendstudie over het onderzoek naar etnische groepen in het onderwijs' (Everts, Golhof, Stassen, Teunissen, 1985).

Het onderzoek op het terrein van allochtone groepen en onderwijs is gekozen als ingang voor een onderzoek dat wil bijdragen aan de problematiek van de kenniscroei in de sociale wetenschappen en de taalwetenschappen. Het verslag van dit onderzoek met een overzicht van een zestal onderzoeksgroepen wordt aangeboden in: 'Programmering in de praktijk: een reconstructie-onderzoek naar researchprogramma's in het minderhedenonderzoek in Nederland' (Monsma, 1987).

De constatering dat het minderhedenbeleid in het algemeen en dat met betrekking tot het onderwijs in het bijzonder heeft gefaald berust onder andere op de positie van de minderheden en hun kinderen in het onderwijs. Penninx (1988), die in zijn proefschrift de positie van minderheden in de Nederlandse samenleving centraal stelt, onderscheidt hierin twee componenten, namelijk de maatschappelijke en de etnisch-culturele positie. Hierbij is sprake van zowel positietoewijzing als positieverwerving. Eén van de terreinen waarop Penninx de relatieve positie van minderheden met betrekking tot hun maatschappelijke positie meet is het onderwijs. Immers het niveau waarop onderwijs afgesloten wordt is van groot belang voor de maatschappelijke positie. Bovendien kan het niveau van onderwijs directe effecten hebben op de positie van de persoon. In het vijfde hoofdstuk beschrijft Penninx eerst de positie van de kinderen van migranten en de ontwikkelingen daarin om vervolgens de determinanten daarvan met betrekking tot een positietoewijzing en -verwerving te onderzoeken. In zijn slotbeschouwing komt hij tot de conclusie dat er de laatste vijftien jaar nauwelijks enige verbetering te bespeuren is in het onderwijs aan kinderen uit minderheidsgroepen, gemeten naar het niveau van doorstroming naar het voortgezet onderwijs en het eindniveau van onderwijs (Penninx, 1988, 205).

In het kader van het rapportagesysteem Toegankelijkheid en Evenredigheid wordt jaarlijks vastgesteld in welke mate leden van minderheidsgroeperingen delen in de maatschappelijke goederen en of de geselecteerde voorzieningen voor hen voldoende toegankelijk zijn. In de 'Achtergrondstudie 1987' over de sociale positie en voorzieningengebruik binnen enkele sectoren is ook een deel opgenomen over 'de positie van minderheden in het onderwijs' (Roelandt & Veenman, 1987). Uit een korte schets van hun positie blijkt: "Zowel voor leerlingen als voor degenen die het Nederlandse onderwijssysteem hebben verlaten, geldt dat het onderwijsniveau van allochtonen gemiddeld lager is dan dat van autochtonen" (Roelandt & Veenman, 1987, 95). Vervolgens wordt op basis van bestaand onderzoek een overzicht gegeven van de verschillende variabelen ter verklaring van de achterstandspositie van minderheden in de sector onderwijs

(Roelandt & Veenman, 1987, 99-119). Aansluitend op het voorgaande verscheen dit jaar een analytische studie van de sector onderwijs (Roelandt & Veenman, 1988). Centraal hierin staat de vraag naar de omvang en de samenstelling van de doorstroom van allochtone leerlingen vanuit het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs, alsook binnen het voortgezet onderwijs. Vanuit een tijdreeksanalyse van leerlingenstatistieken wordt de doorstroom van leerlingen in de periode 1979-1986 geschetst met aandacht voor de verschillen tussen de allochtone groeperingen onderling. Ten slotte wordt op basis van een literatuurstudie en met behulp van beschikbaar gekomen schoolloopbaangegevens de vraag beantwoord naar de redenen van de verschillen in schoolloopbaan van allochtone en autochtone leerlingen (Roelandt & Veenman, 1988, 63-110). Vanwege het ontbreken van datamateriaal is het nog niet mogelijk gebleken om aan te geven welke de verklarende waarde is van elk van de onderscheiden factoren. Uit dit onderzoek blijkt dat allochtone leerlingen aan het eind van het basisonderwijs gemiddeld genomen een lager prestatieniveau hebben dan autochtone leerlingen. Ook is de leeftijd waarop allochtone leerlingen het basisonderwijs verlaten gemiddeld hoger dan die van autochtone kinderen. Gevolg hiervan is een relatief geringe doorstroom naar (de hogere schoolsoorten van) het voortgezet onderwijs. Met name Turken en Marokkanen zijn fors oververtegenwoordigd in het LBO en sterk oververtegenwoordigd bij degenen die voortijdig de school verlaten. De doorstroom naar de hogere schoolsoorten is met name bij Turken, Marokkanen en Joegoslaven zeer gering. Gezien de noodzakelijke vooropleidingen is het niet te verwachten dat daarin de komende jaren verbetering zal optreden (Roelandt & Veenman, 1988, 103).

Een op dit moment zeer ter discussie staand onderdeel van het onderwijs aan allochtone leerlingen is het onderwijs in eigen taal en cultuur (Kloosterman, 1988). Eén van de aanleidingen tot deze discussie is wellicht de studie naar meertaligheid op school in zes landen, waarvan verslag gedaan wordt in 'Voorbij de grenzen van onderwijs in eigen taal en cultuur' (Fase, 1987). Hierin wordt met een internationale bril gekeken naar het Nederlandse ETC-onderwijs (Fase, 1987; 205-214). Na enkele kanttekeningen bij het huidige ETC-

onderwijs, wijst Fase op de mogelijkheden om de moedertaal in breder perspectief te zien. Zijn laatste stelling is dat het Nederlandse onderwijsveld mank gaat aan pedagogische en didactische vaardigheden op het terrein van meertaligheid. Dit blijkt onder andere hieruit dat de overheid nauwelijks op die lacune in het minderhedenbeleid wordt aangesproken (Fase, 1987, 214).

De vele negatieve geluiden, die de laatste tijd gehoord worden over het onderwijs in eigen taal en cultuur vinden enigermate een legitimatie in een verslag van een onderzoek naar de doelopvattingen, leerkrachten, leermiddelen en omvang van dit onderwijs (Driessen, Jungbluth & Louvenberg, 1988). De resultaten van dit onderzoek, zo wordt beweerd, leiden tot de conclusie dat de negatieve inbedding van het OETC, zoals die in 1982 door de Inspectie werd geschetst, in een aantal opzichten voortduurt (volgens de dataverzameling in 1986), niettegenstaande alle voorgestelde en getroffen maatregelen (Driessen e.a., 1988, 155). De beperktheid van de verzamelde gegevens en de wijze van dataverzameling manen tot voorzichtigheid bij de gegeven interpretaties van genoemd onderzoek. Bovendien komt een veel genuanceerder beeld naar voren in een rapport van de Rijksinspectie over het onderwijs in eigen taal en cultuur. Dit rapport, 'O.E.T.C.: niet apart maar samen', is een verkennend onderzoek naar de stand van zaken betreffende het onderwijs in eigen taal en cultuur in het basisonderwijs op 1200 scholen met zo'n 1800 ETC-leslokaties. Op grond van dit onderzoek concludeert de inspectie-werkgroep dat bij een vergelijking tussen het OETC van 1987 en dat van 1982 er een duidelijke vooruitgang te constateren valt. Wat overigens niet wil zeggen dat er niet nog veel te wensen overblijft (Inspectierapport, 1988, 36).

Een veel voorkomend thema in zowel beleidsvoorstellen als in de onderwijspraktijk is dat van de zelfbeleving van allochtone jongeren. Men kan zich echter afvragen of verwijzingen naar zelfconcept en identiteit niet een manier zijn om andere onderwerpen en problemen, zoals werkloosheid en onderwijsproblematiek, te vermijden. Aldus Verkuyten in zijn proefschrift over de zelfbeleving en identiteit van jongeren uit etnische minderheden (Verkuyten, 1988, 250). Uit zijn onderzoek onder jongeren in het voortgezet onderwijs

blijkt dat genoemde jongeren niet duidelijk meer gebukt gaan onder spanningen met betrekking tot hun zelfbeleving (Verkuyten, 1988, 235). Het anders-zijn en het als niet-Nederlander beoordeeld en benaderd worden alsmede het grote verschil tussen thuis- en schoolsituatie hebben echter wel invloed op diverse aspecten van de zelf- en identiteitsbeleving. Ook het percentage allochtone leerlingen op school en in de klas blijkt een rol te spelen (Verkuyten, 1988, 238-239). Maar ook al speelt de etnische identiteit niet die beslissende rol in hun zelfbeeld die wel eens verondersteld wordt, het is een component die van belang is voor allochtone jongeren. De etnische identiteit staat bij hen duidelijk meer op de voorgrond dan bij autochtone jongeren en het vormt ook een belangrijker onderdeel van het zelfconcept en dit niet in negatieve zin (Verkuyten, 1988, 241-242). Men moet er in de onderwijspraktijk dan ook niet van uitgaan dat allochtone jongeren meer gebukt gaan onder spanningen of problemen over hun (etnische) identiteit. Een tegengestelde veronderstelling kan leiden tot een verkeerde 'diagnose' bij slechtere leerprestaties van individuele leerlingen en tot het zich meer richten op affectieve leerdoelen ten koste van cognitieve leerdoelen (Verkuyten, 1988, 247-248). Dit betekent echter niet dat het niet van belang zou zijn om op school positieve aandacht te schenken aan de culturele en etnische achtergronden van allochtone jongeren (Verkuyten, 1988, 242).

Het gebeurt niet vaak dat een proefschrift kan inspelen op de actualiteit van een gegeven ogenblik. Dit is wel gelukt aan Teunissen, die zijn studie over etnische relaties in het basisonderwijs de ondertitel: 'witte' en 'zwarte' scholen in de grote steden kon meegeven (Teunissen, 1988). Hierin wordt nagegaan of de sociale positie van leerlingen binnen het onderwijssysteem samenhangt met hun etnische herkomst, met de variatie in cultureel-etnische samenstelling van de klas en met opvattingen en gedrag van leraren en schooldirecties over sociaal gedrag. Teunissen constateert een dubbele achterstelling van allochtone leerlingen, namelijk op grond van zowel sociaal-economische als etnische factoren. De schoolprestaties van allochtone leerlingen zijn minder dan die van autochtonen, maar die verschillen hangen niet samen met de variatie in cultureel-etnische samenstelling. De etnische compositie van een school of klas leidt wel tot aanzien-

lijke verschillen in sociale positie tussen allochtone en autochtone leerlingen (Teunissen, 1988, 166). Teunissen wijst er ook op dat autochtone Nederlandse leraren weinig vaardig zijn in het omgaan met etniciteit en etniseringsprocessen. Hieraan moet meer aandacht besteed worden in bij- en nascholing, in begeleiding en opleiding, anders blijft het onderwijs gekenmerkt door etno-centrisme en dit staat effectief onderwijs in de weg (Teunissen, 1988, 170). In samenhang met bovenstaande studie is er het onderzoeksverslag over 'de cultureel-etnische situatie op OVB-scholen', waarin de samenhang tussen de cultureel-etnische samenstelling van scholen en het huidige schoolsucces, het sociaal-emotioneel gedrag en de motivatie van autochtone en allochtone leerlingen nader wordt onderzocht (Everts, Golhof, Stassen & Teunissen, 1986). Kritische kanttekeningen bij dit verslag plaatst Penninx (1988, 120-122).

Het in het begin van de jaren tachtig begonnen onderzoek naar de verwerving van het Nederlands als tweede taal kwam met de eerste resultaten naar voren in de bundel 'Ethnic Minorities and Dutch as a Second Language' (Extra & Vallen, 1984). Twee jaar later vond onder auspiciën van de Letterenfaculteit van de Katholieke Universiteit Brabant een symposium plaats, waarbij onderzoekers, onderwijsgeevenden en beleidsmakers op het gebied van taal en taalgedrag, c.q. taalverwerving bijeen gebracht werden. De bijdragen aan dit symposium werden gebundeld in 'Etnische minderheden: taalverwerving, taalonderwijs en taalbeleid' (Extra, Van Hout & Vallen, 1987). Naast de bijdragen over taalonderwijs en taalbeleid, bevat deze bundel een tiental bijdragen gebaseerd op empirisch onderzoek naar processen van taalgedrag en taalverwerving van kinderen, jongeren en volwassenen. Vermeer presenteerde in zijn proefschrift de resultaten van zijn onderzoek naar het tempo waarin of het succes waarmee iemand een tweede taal leert en naar de structuur of volgorde van taalverwerving (Vermeer, 1986). Verhoeven kwam in zijn promotieonderzoek tot de conclusie dat het aanvankelijk lees- en schrijfonderwijs aan Turkse kinderen op de basisschool niet goed aansluit bij hun achtergrondsituatie. De Turkse kinderen raken dan ook al van meet af aan achterop in hun lees- en schrijffprestaties vergeleken met hun Nederlandse leeftijdgenoten. Verder bleek uit zijn

onderzoek dat een tweetalige aanpak een positieve invloed heeft op de houding van de Turkse kinderen tegenover de eigen taal en tegenover geschreven taal in het algemeen. Daardoor werd ook hun leesmotivatie verhoogd. Daarom pleit Verhoeven ervoor om de basisprincipes van het lezen en schrijven te onderwijzen vanuit de taal die bij individuele kinderen het sterkst ontwikkeld is, en dat is niet zelden de moedertaal. Nadat de grondslag van geschreven taal in de ene taal is aangeleerd, kan begonnen worden met lees- en schrijfonderwijs in de andere (meestal de tweede) taal (Verhoeven, 1987). Dat een tweetalige aanpak in het onderwijs aan allochtone kinderen een niet te verwaarlozen mogelijkheid is blijkt uit de promotieonderzoeken van Appel (1984) en Teunissen (1986). Wat tweetaligheid inhoudt en hoe het beste de verwerving van de tweede taal kan plaatsvinden wordt besproken in de bundel 'Minderheden: taal en onderwijs' (Appel, 1986). In deze bundel wordt ook een schets gegeven van de taalsituatie van enkele minderheidsgroepen. Het belang van het onderwijs in eigen taal en cultuur voor de ontwikkeling van het kind wordt aangetoond. Ook worden de taalproblemen besproken die zich voordoen zowel in het basis- en voortgezet onderwijs als in de volwasseneneducatie. In het tijdschrift *Cultuur en Migratie* met als thema 'taal- en cultuurgevoelig onderwijs voor migrantenkinderen' (Leman, 1987) wordt uit recent onderzoek geconcludeerd dat er een gunstige invloed uitgaat van een vroege tweetaligheid op de cognitieve ontwikkeling van het kind. Uit een vergelijking van twee- en drietalige onderwijsprogramma's voor immigrantenkinderen in Canada en België komt naar voren dat het meest geschikte onderwijsmodel voor kinderen van immigrantenfamilies dat model is waarin de moedertaal van de kinderen een rol speelt, zij het in de vorm van onderwijs in die taal (en cultuur) of door gebruik te maken van de moedertaal als instructietaal.

Tot besluit van deze kroniek mag geconcludeerd worden dat het falen van het onderwijsbeleid voor allochtone leerlingen niet langer geweten mag worden aan het ontbreken van onderzoeksgegevens. In ieder geval kan nu op grond van veel onderzoek een gefundeerder beleid opgezet worden. Hoewel de toepassing van onderzoeksgegevens in de praktijk van het

onderwijs geen eenvoudige zaak is, toch biedt het onderzoek vele handreikingen voor het onderwijs aan en met allochtone leerlingen.

A. M. J. Kloosterman

Literatuur

- ABOP, *Concept Commentaar op ARBO-advies: "Een boog van woorden tot woorden"*. Amsterdam: 1988.
- ACOM, *Advies onderzoek minderheden*. 's-Gravenhage: CRM, 1979.
- ACOM, *Overzicht van lopend onderzoek naar de positie van etnische minderheden in de Nederlandse samenleving met een overzicht van afgesloten onderzoek in de periode juni 1983-augustus 1984*. Leiden: 1984 (Vademecumreeks nr. 4).
- ACOM, *Onderzoek Minderheden 1980-1985: een geselecteerde bibliografie*. In: *Overzicht Onderzoek Minderheden*. 's-Gravenhage: ACOM/BiZa/WVC, 1985.
- Appel, R., *Immigrant Children Learning Dutch: sociolinguistic and psycholinguistic aspects of second-language acquisition*. Dordrecht: Foris Publ., 1984.
- Appel, R. (red.), *Minderheden: taal en onderwijs*. Muiderberg: Coutinho, 1986.
- ARBO, *Een boog van woorden tot woorden: advies over het onderwijs aan leerlingen uit etnische minderheden*. Zeist: 1988.
- Berg-Eldering, L. van den, *Onderwijs en etnische ongelijkheid*. In: J. A. van Kemenade e.a., *Onderwijs bestel en beleid 2; Onderwijs en Samenleving A*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1986.
- Cottaar, A. & W. Willems, *Een bibliografie van publikaties over onderzoek minderheden, uitgevoerd in opdracht van of (mede-)gesubsidieerd door de rijksoverheid*. In: *Onderzoek minderheden in opdracht van de rijksoverheid*. 's-Gravenhage: ACOM/BiZa/WVC, 1986.
- Driessen, G., P. Jungbluth en J. Louvenberg, *Onderwijs in eigen taal en cultuur: doelopvattingen, leerkrachten, leermiddelen en omvang*. 's-Gravenhage: SVO, 1988 (Selecta reeks).
- Egmond-van Helten, H. M., *Informatief overzicht van leer- en lesmiddelen ten behoeve van de opvang van anderstalige leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Rotterdam: Openbaar Lichaam Rijnmond, 1975.
- Everts, H., A. Golhof, P. Stassen & J. Teunissen, *Trendstudie over het onderzoek naar etnische groepen in het onderwijs*. Utrecht: Vakgroep Onderwijskunde, 1985.
- Everts, H., A. Golhof, P. Stassen & J. Teunissen, *De cultureel-etnische situatie op OVB-scholen*. Utrecht: Vakgroep Onderwijskunde, 1986.
- Extra, G. & T. Vallen, *Ethnic Minorities and Dutch as a Second Language: studies on language acquisition*. Dordrecht: Foris Publ., 1985.
- Extra, G., R. van Hout & T. Vallen (red.), *Etnische minderheden: taalverwerving, taalonderwijs, taalbeleid*. Dordrecht: Foris Publ., 1987.
- Fase, W., *Voorbij de grenzen van onderwijs in eigen taal en cultuur: meertaligheid op school in zes landen verkend*. 's-Gravenhage: SVO, 1987 (Selecta reeks).
- Hajer, M., *Meer van hetzelfde: ARBO bepleit voortzetting van falende aanpak: eentaligheid blijft de norm*. Stimulans, 1988, 7, 9-12.
- Inspectierapport, *O.E.T.C.: niet apart maar samen; een verkennend onderzoek naar de stand van zaken betreffende het onderwijs in Eigen Taal en Cultuur in het basisonderwijs*. 's-Gravenhage: O&W, 1988 (Inspectierapport nr. 27).
- Jager, A. & R. van 't Klooster, *Buitenlandse onderzoeksliteratuur over etnische groepen in het onderwijs: een geannoteerde bibliografie van literatuur uit Engeland, de Bondsrepubliek Duitsland, Zweden, Australië, Canada en de Verenigde Staten*. 's-Gravenhage: SVO, 1986.
- Kamervragen, *Onderwijs in eigen taal en cultuur*. Uitleg 1988, 24, 23-24 (Schriftelijke vragen van G. van Leijenhorst en M. Janmaat-Abée d.d. 5 juli 1988 en antwoord van staatssecretaris N. J. Ginjaar-Maas mede namens minister W. J. Deetman d.d. 26 september 1988).
- Kloosterman, A. M. J., *Documentatie/Informatie t.b.v. V.O.-scholen en docenten voor het onderwijs aan autochtonen en allochtonen*. Amsterdam: ABC, 1976 (2e druk).
- Kloosterman, A. M. J., *Informatie en Documentatie voor het onderwijs aan anderstaligen*. Den Bosch: C.I.O., 1977.
- Kloosterman, A. M. J., *OETC opnieuw in de discussie. Vloedgolf van reacties*. Nieuwsbrief O.E.T.(C.)-Voortgezet Onderwijs, 1988, Mei, 1-4.
- Klopogge, J., *Problematiek van concentratiescholen mag niet al te geïsoleerd worden gezien*. Samenwijs, 1988-89, 1, 31-33.
- Koulen, I. V. M., *Onderzoek etnische groepen: een overzicht van in Nederland lopend en recentelijk afgesloten onderzoek met betrekking tot etnische groepen*. Amsterdam: Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij, 1987.
- Koulen, I. & V. Smits, *Bibliografie etnische groepen: een overzicht van in Nederland verschenen publikaties met betrekking tot etnische groepen in de periode 1985-1986*. Amsterdam: Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij, 1988.
- Leman, J. (red.), *Taal- en Cultuurgevoelig onderwijs voor immigrantenkinderen*. Brussel: Cultuur en Migratie, 1987.
- LPOETC, *Reactie van het Platform OETC op het ARBO-advies "Een boog van woorden tot woorden. Advies over het onderwijs aan leerlingen uit etnische minderheden*. Utrecht: 1988.

- Memorandum inzake het minderhedenbeleid in de jaren '90. (z.p.), 1988.
- Monksma, G., *Programmering in de praktijk: een reconstructie-onderzoek naar researchprogramma's in het minderhedenonderzoek in Nederland*. Amsterdam: SCO, 1987 (SCO rapport 97).
- NKSR, *NKSR-bijdrage voor mini-conferentie over het Arbo-advies "Een boog van woorden tot woorden": "Geen woorden maar daden"*. (z.p.), 1988.
- O&W, *Culturele Minderheden in het beroepsonderwijs*. Zoetermeer: O&W, 1988.
- O&W, *Memorie van toelichting op de begroting van Onderwijs en Wetenschappen voor 1989*. Zoetermeer O&W, 1988.
- Penninx, R., Een bibliografie van publikaties over onderzoek minderheden, uitgevoerd in opdracht van of (mede-)gesubsidieerd door de Rijksoverheid: 1978-1984. In: *Onderzoek minderheden in opdracht van de rijksoverheid*. 's-Gravenhage: BiZa/WVC, 1984.
- Penninx, R., *Minderheidsvorming en emancipatie: balans van kennisverwerving ten aanzien van immigranten en woonwagenbewoners*. Alphen aan den Rijn/Brussel: Samsom, 1988.
- Roelandt, Th., J. Veenman, *Minderheden in Nederland; Achtergrondstudie 1987: sociale positie en voorzieningengebruik binnen enkele sectoren*. Rotterdam: ISEO, 1987.
- Roelandt, Th., J. Veenman, *Minderheden in Nederland; Positie in het onderwijs*. Rotterdam: ISEO, 1988.
- SER, *Advies Werkgelegenheidsprogramma minderheden*. 's-Gravenhage: 1988.
- Teunissen, J. M. F. B. G., *Een school, twee talen: een onderzoek naar de effecten van een tweetalig-bicultureel onderwijsprogramma voor Marokkaanse en Turkse leerlingen op basisscholen te Enschede*. Utrecht: Vakgroep Onderwijskunde, 1986.
- Teunissen, J., *Etnische relaties in het basisonderwijs; 'witte' en 'zwarte' scholen in de grote steden*. Wageningen: 1988.
- Verhoeven, L. Th., *Ethnic Minority Children Acquiring Literacy*. Dordrecht: Foris Publ., 1987.
- Verkuyten, M., *Zelfbeleving en identiteit van jongeren uit etnische minderheden*. Arnhem: Gouda Quint, 1988.
- Vermeer, A., *Tempo en structuur van tweede-taalverwerving bij Turkse en Marokkaanse kinderen*. Dordrecht: Foris Publ., 1986.